

Ἀναλόγιον

ΒΥΖΑΝΤΙΝΗ ΜΟΥΣΙΚΗ Θεωρητικές Σημειώσεις

Ὁ Χρόνος καὶ ὁ Ρυθμός στὴν Ἐκκλησιαστικὴ Βυζαντινὴ Μουσικὴ

τοῦ Παναγιώτη Δ. Παπαδημητρίου

π ρ ό χ ε ι ρ η ἔ κ δ ο σ η, 0.3

Ἄλλο μέτρηση χρόνου, καὶ ἄλλο ρυθμός.

Οἱ περισσότεροι τὴν σήμερον -δυστυχῶς- μετροῦν τὸν χρόνο κατὰ τὸν ρυθμό, τουτέστιν *Εὐρωπαϊκῶ τῶ τρόπῳ*.

Περιεχόμενα

1. Τι εἶναι χρόνος στὴν Ἐκκλησιαστικὴ Βυζαντινὴ Μουσικὴ;
2. Πῶς γνωρίζεται ἡ ποιότης τῆς μελωδίας;
3. Πῶς καταμετρεῖται ὁ χρόνος στὴν Ἐκκλησιαστικὴ Βυζαντινὴ Μουσικὴ;
 - ο Πῶς νὰ προλάβει τὸ χέρι νὰ χτυπάει τὸν Χρόνο, ὅταν ψέλνουμε τοὺς Κανόνες (σὲ ταχεῖα ἀγωγή);
 - ο Ὑπάρχουν ἐπίσης ἄλλες ἀπόψεις στὰ παλαιὰ θεωρητικά;
 - ο Ὑπάρχουν ἐπίσης ἄλλες ἀπόψεις στὰ ὑπόλοιπα θεωρητικὰ ποὺ ἀνέφερες;
4. Εἶναι δυνατὸν νὰ Ψάλλει κάποιος χωρὶς Χρόνο;
5. Τι σημαίνει, «μετροῦν τὸν χρόνο κατὰ τὸν ρυθμό, τουτέστιν *Εὐρωπαϊκῶ τῶ τρόπῳ*»;
 - ο Ἀνισόχρονη ψαλμωδία
6. Ποιὸς εἰσήγαγε τὸ «εὐρωπαϊκῶ τῶ τρόπῳ» μέτρομα τοῦ χρόνου στὴν Ἐκκλησιαστικὴ Βυζαντινὴ Μουσικὴ;
7. ..
8. ..

* * *

Ἑρώτησις: Τι εἶναι χρόνος στὴν Ἐκκλησιαστικὴ Βυζαντινὴ Μουσικὴ;

Ἀπάντησις:

1. Χρυσάνθος (Θεωρητικὸν Μέγα τῆς Μουσικῆς 1832, ἔτοιμο πρὸς ἔκδοση περὶ τὸ 1816), [σ. 52](#).

§114. Χρόνος εἶναι, κατὰ τοὺς φιλοσόφους, καταμέτρησις τῆς κινήσεως τοῦ κινουμένου. [...]

§115. Ἐκαστος χαρακτήρ, ὃς τις φανερόναι ἓνα φθόγγον, ἐξοδεύει ἓνα χρόνον· ἢ δὲ Ὑποῤῥοή, ἢ τις ἐξοδεύει δύο συνεχεῖς φθόγγους, ἐξοδεύει δύο χρόνους, καὶ λαμβάνει πάλιν ἕκαστος φθόγγος αὐτῆς ἀνὰ χρόνον ἓνα.

2. Χρυσάνθος (Εἰσαγωγή εἰς τὸ Θεωρητικὸν καὶ Πρακτικὸν τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Μουσικῆς, 1821), σ. 12.

β'. Καταμετρεῖται δὲ ὁ χρόνος, μὲ τὸ νὰ κινῆται ἡ χεὶρ ἄνω καὶ κάτω, κρούουσα τὸ γόνυ. Ὁ καιρὸς λοιπὸν, ὅπου ἐξοδεύεται ἀπὸ τὴν μίαν κροῦσιν ἕως εἰς τὴν ἄλλην, λογαριάζεται ἓνας χρόνος.

3. Χουρμούζιος Χαροτόφλαξ (1829), σ. 51.

(γ'.) Ἐνας χαρακτήρ ἢ μία σύνθεσις ὅπου φανερώνει ἓνα φθόγγον, ἐξοδεύει ἓναν χρόνον, ἢ δὲ ὑποῤῥοή ὅπου φανερώνει δύο συνεχεῖς φθόγγους, ἐξοδεύει δύο χρόνους.

(δ'.) Τὸ κλάσμα, ὅπου ἤθελε τεθῆ, θέλει ὅπου ὁ φθόγγος τοῦ χαρακτήρος νὰ ἐξοδεύει δύο χρόνους, ἓνα διὰ τὸν χαρακτήρα καὶ ἓνα διὰ τὸ κλάσμα. [...]

4. Παναγιώτης Ἀγαθοκλέους, Θεωρητικὸν (Ἀθήνα 1855), [σ. 86](#).

[...] Εἶναι δὲ ὁ χρόνος κατὰ τοὺς Μουσικοὺς καιροὺς, ὅστις ἐξοδεύεται ἀπὸ μιᾶς κρούσεως τῆς χειρός ἕως τῆς ἀκολουθοῦ, ὁμαλῶς κινουμένης πρὸς τὰ ἄνω, καὶ κρουούσης κατὰ τοῦ γόνατος. Μία δὲ κροῦσις καὶ μία ἄρσις εἶναι τὰ συστατικὰ τοῦ χρόνου [...].

5. Εὐθυμιάδης (Θεσσαλονίκη 1997), σ. 20.

Ὁ προσδιορισμὸς τῆς διαρκείας τῶν φθόγγων ὀνομάζεται **χρόνος**. [...]

Μία θέσις μαζὶ μὲ τὴν ἐπόμενη τῆς ἄρσι ἀποτελοῦν ἓνα μουσικὸ χρόνο. **Εἶναι, λοιπὸν, ἢ θέσις καὶ ἢ ἄρσις τὰ δύο ἴσα ἡμιχρόνια τοῦ μουσικοῦ χρόνου.**

6. Μὲ ἀπλὰ λόγια, σύμφωνα με τὶς ἀνωτέρω ἀναφορές:

Ἐνας **Χρόνος** = Ἐνας φθόγγος (τὸ '=' σημαίνει ἰσοδυναμεῖ σὲ χρονικὴ διάρκεια).

Δύο **Χρόνοι** = Δύο φθόγγοι ἢ ἓνα φθόγγος μὲ κλάσμα ἢ ἓνας φθόγγος μὲ ἀπλή.

κτλ.

* * *

Ερώτησις: Πώς γνωρίζεται ή ποιότης τῆς μελωδίας;

Απάντησις:

1. Χρῦσανθος (Εἰσαγωγή εἰς τὸ Θεωρητικὸν καὶ Πρακτικὸν τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Μουσικῆς, 1821), σ. 12.

α'. Γνωρίζεται τὸ ποιὸν τῆς μελωδίας διττῶς· διὰ τῆς καταμετρήσεως τοῦ χρόνου, ὅπου ἐξοδεύεται εἰς τὴν μελωδίαν, καὶ διὰ τοῦ τρόπου τῆς ἐξαγωγῆς τῶν φθόγγων. Διὰ τοῦτο καὶ αἱ ὑποστάσεις, ἤγουν τὰ σημεία δι' ὧν γράφεται τὸ ποιὸν τῆς μελωδίας, εἶναι ἄλλαι μὲν ἔγχρονοι, ἄλλαι δὲ, ἄχρονοι.

2. Χουρμούζιος Χαρτοφύλακας (1829), σ. 50 (α').

Γνωρίζεται ή ποιότης τῆς μελωδίας διττῶς: ἀπὸ τὴν καταμέτρησιν τοῦ χρόνου, ὅπου ἐξοδεύεται εἰς τὴν μελωδίαν, καὶ ἀπὸ τοῦ τρόπου τῆς ἐξαγωγῆς τῶν φθόγγων.

3. Θεόδωρος Φωκαεύς, Κρηπὶς (Θεσσαλονίκη 1912), σ. 23.

Ἐρ. Ἡ ποιότης ἀπλῶς ἀπὸ πόσα τινὰ γνωρίζεται;

Ἀπ. Ἀπὸ δύο· οἶον ἀπὸ τὴν καταμέτρησιν τοῦ χρόνου, ἤγουν τοῦ καιροῦ, ὅστις ἀπερνᾷ εἰς τὴν μελωδίαν, καὶ ἀπὸ τὸν τρόπον τῆς ἐκφωνήσεως τῶν φθόγγων, ἐν ᾧ ψάλλεται τὸ μέλος.

4. Μὲ ἀπλὰ λόγια, σύμφωνα με τὶς ἀνωτέρω ἀναφορές:

Ἡ ποιότητα, τὸ ἄκουσμα δηλαδὴ τῆς μελωδίας, ἐξαρτᾶται μόνο ἀπὸ δύο πράγματα:

1. Καταμέτρηση τοῦ χρόνου.

2. Τρόπος ἐξαγωγῆς τῶν φθόγγων ἐνῶ ψάλλουμε τὸ μέλος.

* * *

Ερώτησις: Πώς καταμετρεῖται ὁ χρόνος στὴν Ἐκκλησιαστικὴ Βυζαντινὴ Μουσικὴ;

Απάντησις:

1. Χρυσάνθος (Θεωρητικὸν Μέγα τῆς Μουσικῆς 1832, ἔτοιμο πρὸς ἔκδοσιν περὶ τὸ 1816), [σ. 52](#).

§114. [...]. *Ἐν ᾧ λοιπὸν ἀπαγγέλεται τὸ μέλος, ἅς κινῆται ἢ ὁ ποῦς [σημ. ΠΔΠ: εἴμασθε κατὰ τῆς κινήσεως τοῦ ποδός], ἢ ἡ χεὶρ τοῦ μουσικοῦ πρὸς τὰ ἄνω καὶ πρὸς τὰ κάτω, κρούουσα τὸ γόνυ· καὶ μετρομένη ἢ κινήσις τῆς χειρός, ἀποδίδει τὸν χρόνον· διότι ὁ καιρὸς ὅς τις ἐξοδεύεται ἀπὸ τὴν μίαν κροῦσιν ἕως εἰς τὴν ἄλλην, λογαριάζεται ἓνας χρόνος.*

2. Χρυσάνθος (Εἰσαγωγή εἰς τὸ Θεωρητικὸν καὶ Πρακτικὸν τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Μουσικῆς, 1821), σ. 12.

β'. *Καταμετρεῖται δὲ ὁ χρόνος, μὲ τὸ νὰ κινῆται ἡ χεὶρ ἄνω καὶ κάτω, κρούουσα τὸ γόνυ. Ὁ καιρὸς λοιπὸν, ὅπου ἐξοδεύεται ἀπὸ τὴν μίαν κροῦσιν ἕως εἰς τὴν ἄλλην, λογαριάζεται ἓνας χρόνος.*

3. Χουρμούζιος Χαροτούλαξ (1829), σ. 51.

(β'.) *Καταμετρεῖται δὲ ὁ χρόνος μὲ τὸ νὰ κινῆται ἡ χεὶρ ἄνω καὶ κάτω, κρούουσα τὸ γόνυ. Λοιπὸν ὁ καιρὸς, ὅπου ἐξοδεύεται ἀπὸ τὴν μίαν κροῦσιν ἕως τὴν ἄλλην λογαριάζεται ἓνας χρόνος.*

4. Θεόδωρος Φωκαεύς, Κρηπὶς (Θεσσαλονίκη 1912), [σ. 29](#), σ. 30, σ. 31.

[...] *Μετρεῖται ὁ χρόνος ἤγουν ὁ καιρὸς εἰς τὴν Μουσικὴν ὅταν ἡ χεὶρ κινῆται κάτω καὶ ἄνω μὲ εὐταξίαν τύπτουσα τὸ γόνυ· ὁ δαπανώμενος καιρὸς λοιπὸν τῆς πρώτης θέσεως, ἤγουν τοῦ κρούσματος, ὅστις γίνεται διὰ τῆς χειρός, ἕως τὴν τελείαν ἄρσιν, ὅπου ἄρχεται ἡ χεὶρ νὰ καταβαίνει πρὸς τὴν θέσιν, ἐννοεῖται ἓνας χρόνος καὶ, ἄρχεται νὰ μετρεῖται ὁ δεύτερος· διὰ τοῦτο τὸ ἐκτελεστικὸν αἴτιον τοῦ χρόνου εἶναι ἢ πᾶσα κροῦσις, εἴτε τῆς ἐμφώνου Μουσικῆς εἴτε τῶν ὀργάνων [...]*

5. Δημήτριος Ἐμμ. Νεραντζῆς, Συμβολὴ εἰς τὴν ἐρμηνείαν τοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ Μέλους (Ἡράκλειον Κρήτης 1997), σ. 190-194:

[...] *Ἀπὸ τὴν ἀρχὴν τοῦ αἰῶνα μας ἡ μουσικὴ μας δανείστηκε ἀπὸ τὴν εὐρωπαϊκὴν τὸ γνωστὸν τρόπον πὸν μετροῦμε τὸ 2σημο, 3σημο καὶ 4σημο ρυθμό. Ὁ Ἰούλιος Ἐνιγγ στο "ἐγχειρίδιον φωνητικῆς εὐρωπαϊκῆς μουσικῆς" στο κεφάλ. "περὶ ρυθμοῦ" (σελ. 10-14) γράφει ὅτι:*

«Ὁ δίμετρος ρυθμὸς ἔχει θέσιν καὶ ἄρσιν. Ἐν ἰσχυρὸν καὶ ἔν ἀσθενὲς πάθος. Ὁ τρίμετρος ἔχει θέσιν, ἡμίανσιν καὶ ἄρσιν. Ἐν ἰσχυρὸν, ἔν ἀσθενὲς καὶ ἔν ἀσθενέστατον. Ὁ τετράμετρος ἔχει θέσιν, ἡμίανσιν, δευτέραν ἡμίανσιν καὶ ἄρσιν. Ἐν ἰσχυρὸν πάθος, ἔν ἀσθενὲς, ἔν ἡμιῖσχυρὸν καὶ ἔν ἀσθενέστατον».

Οί πιό πάνω κανόνες ρυθμικής έκφρασης ἔχουν ἐφαρμογή μόνο στὴ χορευτικὴ μουσική. Στὴν Ἐκκλησία πρέπει νὰ μετροῦμε μὲ διακριτικότητα **μονὸ χρόνο**.

Εἶναι ἀνώφελο νὰ μετροῦμε τὸ χρόνο μὲ τὶς κινήσεις τῆς Εὐρωπαϊκῆς Μουσικῆς, γιατί ἐνώ ὁ χρόνος εἶναι ἴδιος, χάνεται ὁ παλμὸς τοῦ μονοῦ χρόνου, πὸν δίνει στὸ μέλος ἰδιαίτερη χάρη. **Ο μονὸς χρόνος εἶναι ἡ ψυχὴ τοῦ μέλους**. Οἱ χτύποι στὸ μονὸ χρόνο εἶναι ἰσόχρονοι ἀντίθετα μὲ τὶς κινήσεις τῆς Εὐρωπαϊκῆς Μουσικῆς, ὅπου εἶναι ἀδύνατο νὰ πετύχεις παλμὸ λόγω τῆς ἰσχυρῆς θέσης καὶ τῆς ἀσθενοῦς ἄρσης. [...]

6. Παναγιώτης Ἀγαθοκλέους, Θεωρητικόν (Ἀθήνα 1855), [σ. 86](#).

Ἔλα τὰ ἐκκλησιαστικὰ μέλη ψάλλονται δι' ἐνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ χρόνου, τοῦ ἔχοντος δηλαδὴ τὴν κίνησιν τῆς χειρὸς ἴσην, δι' ἐνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ ῥυθμοῦ, χωρὶς ἄλλων ῥυθμικῶν ποικιλιῶν [ΠΔΠ: μὲ αὐτὸ νομίζουμε ἐπεξηγεῖ τὸ προηγούμενο, δηλ. ψάλλουμε ἀπλῶς κινώντας τὴν χεῖρα ἄνω καὶ κάτω, χωρὶς τὶς ποικιλίες τῆς Εὐρωπαϊκῆς καὶ Ἐξωτερικῆς μουσικῆς, ὅπου χρησιμοποιοῦνται ἀκόμη καὶ αἱ δύο χεῖρες καὶ οἱ δύο πόδες (!) γιὰ τὴν καταμέτρηση τοῦ χρόνου, τὴν ὁποῖαν καταμέτρησιν χρόνου τὴν ταυτίζουσι μὲ τὸν ρυθμὸ]. διότι ἡ ἐκκλησιαστικὴ μουσικὴ εἶναι μελωδία, ἤτοι ἄρρυθμος πλοκὴ φθόγγων. Καὶ διὰ τοῦτο ἐνταῦθα λόγος περὶ ῥυθμικῆς δὲν γίνεται.

7. Κυριακὸς Φιλοξένους, Θεωρητικόν (Κωνσταντινούπολη, 1859), [σ. 43](#).

*§48. Μετρεῖται ὁ χρόνος καθ' ἡμᾶς ψάλλοντας μὲν ἐν καιρῷ τῷ δέοντι καὶ εἰς τὴν Ἐκκλησίαν ἐπὶ τοῦ ἀέρος, ἐν δὲ τῇ παραδόσει, καθὼς καὶ εἰς τοὺς ἐξωτερικοὺς μουσικοὺς, ἐπὶ τῶν γονάτων, ἢ ἐπὶ τῆς τραπέζης, ὄχι ὅμως καὶ ὡς τὰ μέτρα ἐκείνων κατὰ τὸν ἐλάχιστον καὶ μείζονα, ἢ μακρὸν καὶ βραχὺν χρόνον, ἀλλ' ἀπλῶς καὶ μονοτρόπως διὰ κινήσεως τῆς μιᾶς χειρὸς. Διότι οἱ Τουρκοάραβες μεταχειρίζονται τὸν χρόνον εἰς τὰς αὐτῶν παραδόσεις διὰ τῆς κινήσεως τῶν δύο χειρῶν, φανερόντες διὰ τῶν χαρακτηριστικῶν σημείων τούτων **Ο Ι**, τὴν ἄρσιν καὶ θέσιν ἐνὸς ἐκάστου χρόνου [...].*

8. Εὐθυμιάδης (Θεσσαλονίκη 1997), σ. 20.

*Τὸ μέτρομα τοῦ χρόνου γίνεται μὲ ἰσόχρονες ρυθμικὲς κινήσεις τοῦ χεριοῦ πρὸς τὰ ἐπάνω καὶ πρὸς τὰ κάτω. Ἡ κίνησις τοῦ χεριοῦ πρὸς τὰ ἐπάνω ὀνομάζεται ἄρσις. Ἡ κίνησις τοῦ χεριοῦ πρὸς τὰ κάτω ὀνομάζεται θέσις. **Μία θέσις μαζί μὲ τὴν ἐπόμενὴ τῆς ἄρσι ἀποτελοῦν ἓνα μουσικὸ χρόνο**. [...]*

*Ἄν τὸ χέρι μας, πὸν ἐκτελεῖ τὶς κινήσεις τῆς θέσεως καὶ τῆς ἄρσεως, χτυπᾷ σὲ κάθε θέσι σ' ἓνα σταθερὸ ἐμπόδιο (στὸ γόνατο, στ' ἄλλο μας χέρι, στὸ θρανίο κλπ), **κάθε χτύπος σημειώνει κι' ἓνα μουσικὸ χρόνο** ἢ, ὅπως ἀπλούστερα λέμε, **ἓνα χρόνο**, γιατί γιὰ νὰ ἐπακολουθήσῃ ὁ ἐπόμενος χτύπος, τὸ χέρι μας θὰ κινήθῃ, ἀναπόδραστα, πρὸς τὰ ἐπάνω, ἐκτελώντας, κατ' αὐτὸν τὸν τρόπο, καὶ τὴν ἄρσι.*

9. Παναγιωτόπουλος (Αθήναι 1997 στ' έκδοσις), [σ. 64-65](#).

Ὁ χρόνος καταμετρεῖται συνήθως μὲ κροῦσιν τῆς δεξιᾶς χειρὸς ἐπὶ τοῦ γόνατος (ὅταν ὁ ψάλλον κάθηται) ἢ ἐπὶ τῆς παλάμης τῆς ἀριστερᾶς χειρὸς [ΠΔΠ: ἢ καὶ ἀπλὰ χτυπώντας ἐλαφρὰ τὸν δείκτη στὸ βιβλίο]. Ἐπομένως διὰ τὴν καταμέτρησιν ἡ χεὶρ κινεῖται πρὸς τὰ κάτω καὶ πρὸς τὰ ἄνω. Καὶ ἡ μὲν πρὸς τὰ κάτω κινήσις τῆς χειρὸς λέγεται θέσις, ἡ δὲ πρὸς τὰ ἄνω ἄρσις. Εἶναι δὲ ἐντελῶς ἰσόχρονοι αἱ δύο αὐταὶ κινήσεις καὶ διὰ τοῦτο ἕκαστος χρόνος ἀποτελεῖται ἀπὸ δύο ἴσα μέρη ἢ ἡμιχρόνια. [[Καὶ δίνει λεπτομερέστατη περιγραφή μετὰ διαγράματος](#)]

10. Μὲ ἀπλὰ λόγια, σύμφωνα με τὶς ἀνωτέρω ἀναφορές:

Ἐστω γιὰ παράδειγμα τὸ Πᾶσα πνοὴ τοῦ α' ἤχου τοῦ Ἀναστασιματαρίου Ἰωάννου. Ἄν π.χ. ἔχουμε νὰ ψάλλουμε τὸ Πά-σα-πνο-ἦ ὅπου οἱ τρεῖς πρῶτες συλλαβὲς ἔχουν ἀντίστοιχα πεταστή, ἀπόστροφο καὶ ὀλίγον, καὶ ἡ συλλαβὴ "ἦ" ἔχει ὀλίγον μετὰ κλάσματος:

α. Στὴν ἀρχὴ ἀνεβάζουμε τὸ χέρι ψηλά.

β. Κατεβάζουμε τὸ χέρι χτυπώντας π.χ. τὸ τραπέζι, ἐκφέρουμε τὸ "Πα" καὶ τὸ ξανα-ανεβάζουμε τὸ χέρι. (αὐτὸς ἦταν ἕνας χρόνος).

γ. Κατεβάζουμε τὸ χέρι χτυπώντας π.χ. τὸ τραπέζι, ἐκφέρουμε τὸ "σα" καὶ τὸ ξανα-ανεβάζουμε τὸ χέρι (αὐτὸς ἦταν ὁ δεύτερος χρόνος).

δ. Κατεβάζουμε τὸ χέρι χτυπώντας π.χ. τὸ τραπέζι, ἐκφέρουμε τὸ "πνο" καὶ τὸ ξανα-ανεβάζουμε τὸ χέρι (αὐτὸς ἦταν ὁ τρίτος χρόνος).

ε. Κατεβάζουμε τὸ χέρι χτυπώντας π.χ. τὸ τραπέζι, ἐκφέρουμε τὸ "ἦ" καὶ τὸ ξανα-ανεβάζουμε τὸ χέρι, τὸ ξανακατεβάζουμε καὶ τὸ ξανα-ανεβάζουμε (αὐτοὶ ἦσαν ὁ τέταρτος καὶ πέμπτος χρόνος).

στ. κτλ.

 [Ἥχητικὸ παράδειγμα ἀπὸ μάθημα τοῦ κ. Δημητρίου Νεραντζῆ.](#)

* * *

Ἑρώτησις: Πῶς νὰ προλάβει τὸ χέρι νὰ χτυπάει τὸν Χρόνο, ὅταν ψέλνουμε τοὺς Κανόνες (σὲ ταχεῖα ἀγωγή);

Ἀπάντησις:

Αυτό είναι λογική άπορία αὐτῶν πού ἔχουν διδαχθεῖ νά μετροῦν τόν χρόνο «εὐρωπαϊκῶ τῶ τρόπῳ». Γιά κάποιον ὅμως πού ἔχει διδαχθεῖ ἀπό μαθητῆς [τὸ παραδοσιακὸ μέτρομα τοῦ χρόνου](#) (ἀκόμη και γιά τούς τριτοετείς μαθητές πού ἔχουν διδαχθεῖ παραδοσιακά), αὐτὸ ἀκούγεται ἀστεῖο.

Ὁ λόγος εἶναι ὅτι μετρώντας κάποιος τόν χρόνο [παραδοσιακά](#) (μετρώντας μονὸ χρόνο, ὅπως τόν ἀποκαλεῖ ὁ κ. Νεραντζῆς), μετὰ ἀπὸ περίπου 1-2 χρόνια ἐξάσκησης «μπαίνει» τὸ μέτρομα «μέσα του», καὶ πλέον δὲν χρειάζεται νά μετράει (!) εἴτε ψέλνει ἀργά, εἴτε γρήγορα μέλη.

* * *

Ἑρώτησις: Ὑπάρχουν ἐπίσης ἄλλες ἀπόψεις στὰ παλαιὰ θεωρητικά;

Ἀπάντησις:

1. Θεόδωρος Φωκαεύς, Κρηπῖς (Θεσσαλονίκη 1912, ἀπὸ τὴν β' ἔκδοση τοῦ 1864. α' ἔκδοση 1842).

Δὲν μιλάει [καθόλου](#) γιὰ ἄλλη καταμέτρηση χρόνου (π.χ. εὐρωπαϊκῶ τῶ τρόπῳ) πέραν τῆς [προαναφερθείσης](#) (σ. 29), σύμφωνα μὲ τὴν ἔρευνά μας.

2. Χουρμούζιος Χαρτοφύλαξ (1829).

Δὲν μιλάει [καθόλου](#) γιὰ ἄλλη καταμέτρηση χρόνου (π.χ. εὐρωπαϊκῶ τῶ τρόπῳ) πέραν τῆς [προαναφερθείσης](#) (σ. 51), σύμφωνα μὲ τὴν ἔρευνά μας.

3. Χρῦσανθος (Εἰσαγωγή εἰς τὸ Θεωρητικὸν καὶ Πρακτικὸν τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Μουσικῆς, 1821).

Δὲν μιλάει [καθόλου](#) γιὰ ἄλλη καταμέτρηση χρόνου (π.χ. εὐρωπαϊκῶ τῶ τρόπῳ) πέραν τῆς [προαναφερθείσης](#) (σ. 12), σύμφωνα μὲ τὴν ἔρευνά μας.

4. Χρῦσανθος (Θεωρητικὸν Μέγα τῆς Μουσικῆς, ἔτοιμο πρὸς ἔκδοση περὶ τὸ 1816).

[Θὰ ἀναφερθοῦμε στὴν ἐπόμενη ἔκδοση]

* * *

Ἑρώτησις: Ὑπάρχουν ἐπίσης ἄλλες ἀπόψεις στὰ ὑπόλοιπα θεωρητικά πού ἀνέφερες;

Απάντησις:

[Θὰ ἀναφερθοῦμε στὴν ἐπόμενη ἔκδοση]

* * *

Ἑρώτησις: Εἶναι δυνατὸν νὰ Ψάλλει κάποιος χωρὶς Χρόνο;

Απάντησις:

1. Θεόδωρος Φωκαεύς, Κρηπὶς (Θεσσαλονίκη 1912, ἀπὸ τὴν β' ἔκδοση τοῦ 1864. α' ἔκδοση 1842), [σ. 29](#).

Οὐχὶ βέβαια· διότι ὅλα τὰ ὑποκείμενα τῆς Μουσικῆς καὶ πᾶν μέλος μὲ τὸ νὰ γίνωνται ὁμολογουμένως ἐν χρόνῳ, καὶ χωρὶς τοῦ χρόνου, ἐπειδὴ τίποτε δὲν συνίσταται, ἄρα ἡ ψυχὴ τῆς μουσικῆς εἶναι ὁ χρόνος.

* * *

Ἑρώτησις: Τὶ σημαίνει, «μετροῦν τὸν χρόνο κατὰ τὸν ρυθμὸ, τουτέστιν *Εὐρωπαϊκῶ τῶ τρόπῳ*»;

Απάντησις:

1. Μετροῦν τὸν χρόνο, ἀνάλογα μὲ τὸν ἐκάστοτε ρυθμὸ τοῦ μέλους (εἰσαγόμενη πρακτικὴ ἐκ τῆς *Δύσεως*):

α. Ἰωάννου Δ. Μαργαζιώτη, Θεωρητικὸν Βυζαντινῆς Ἐκκλησιαστικῆς Μουσικῆς (Ἀθῆναι, χωρὶς ἡμερομηνία), σ. 28.

Ὅταν τὸ μέτρον περιέχη δύο χρόνους [ΠΔΠ: ρυθμὸς δίσημος] θὰ ἐκτελεσθῆ εἰς 2 κινήσεις [ΠΔΠ: ἡ ἀρχαῖα Παράδοσις, ὡς προαναφέραμε, μετῶ τὸ μέτρον δύο χρόνων σὲ 4 κινήσεις]. Ἡ πρώτη κίνησης διευθύνεται πρὸς τὰ κάτω καὶ ὀνομάζεται θέσις, ἡ δὲ δευτέρα πρὸς τὰ ἄνω καὶ ὀνομάζεται ἄρσις. Ἡ θέσις τονίζεται περισσότερο καὶ ὀνομάζεται ἰσχυρὸν μέρος τοῦ μέτρου. Ἡ ἄρσις τονίζεται ὀλιγότερον καὶ ὀνομάζεται ἀσθενὲς μέρος τοῦ μέτρου. [...]

β. Ὁ κ. Νεραντζῆς ἐπεξηγεῖ τὶς καταβολὲς αὐτῆς τῆς εἰσαγόμενης πρακτικῆς:

Δημήτριος Ἐμμ. Νεραντζῆς, Συμβολὴ στὴν ἐρμηνεία τοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ Μέλους (Ἡράκλειον Κρήτης 1997), σ. 191:

[...] Από την αρχή του αιώνα μας ή μουσική μας δανείστηκε από την ευρωπαϊκή το γνωστό τρόπο που μετρούμε το 2σημο, 3σημο και 4σημο ρυθμό. Ο Ιούλιος Ένιγγ στο "έγχειρίδιο φωνητικής ευρωπαϊκής μουσικής" στο κεφάλ. "περί ρυθμού" (σελ. 10-14) γράφει ότι:

«Ο δίμετρος ρυθμός έχει θέσιν και ἄρσιν. Ἐν ἰσχυρόν καὶ ἔν ασθενές πάθος. Ο τρίμετρος έχει θέσιν, ἡμίαρσιν καὶ ἄρσιν. Ἐν ἰσχυρόν, ἔν ασθενές καὶ ἔν ασθενέστατον. Ο τετράμετρος έχει θέσιν, ἡμίαρσιν, δευτέραν ἡμίαρσιν καὶ ἄρσιν. Ἐν ἰσχυρόν πάθος, ἔν ασθενές, ἔν ημιἰσχυρόν καὶ ἔν ασθενέστατον».

* * *

Ερώτησις: Μερικοί Ψάλτες που μετρούν τον χρόνο *Ευρωπαϊκῶ τῶ τρόπῳ*, κρατάνε την φωνή τους περισσότερο στην θέση. Τι σχόλια έχετε περι τούτου;

Απάντησις:

1. Δημήτριος Έμμ. Νεραντζής, Συμβολή στην έρμηνεία του Έκκλησιαστικού Μέλους (Ηράκλειον Κρήτης 1997), σ. 192:

Οί χτύποι στο μονο χρόνο είναι ισόχρονοι αντίθετα με τις κινήσεις της Ευρωπαϊκής Μουσικής, όπου είναι αδύνατο να πετύχεις παλμο λόγω της ισχυρής θέσης και της ασθενοῦς ἄρσης.

2. Εὐθυμιάδης (Θεσσαλονίκη 1997), σ. 20.

Σε μιὰ μελωδία ὅλοι οἱ χρόνοι της πρέπει να είναι ἀπολύτως ἴσης διαρκείας μεταξύ των.

* * *

Ερώτησις: Ποιός εισήγαγε το «ευρωπαϊκῶ τῶ τρόπῳ» μέτρομα του χρόνου στην Έκκλησιαστική Βυζαντινή Μουσική;

Απάντησις:

[Θὰ ἀναφερθοῦμε στην ἐπόμενη ἐκδοση]

* * *

Αναφορές

1. **Χρυσάνθου** Αρχιεπ. Διοραχίου τοῦ ἐκ Μαδύτων, *Θεωρητικὸν Μέγα τῆς Μουσικῆς*, Τεργέστη 1832 (ἀνατύπ. ἐκδ. Κουλτούρα) - *ὁ Πελοπίδας πὸν ἀνέλαβε τὴν ἐκτύπωση τοῦ Μεγάλου Θεωρητικοῦ ἀναφέρει ὅτι τὸ ἔλαβε πρὸ δώδεκα ἐτῶν· ὁ κ. Ἐμμανουήλ Στ. Γιαννόπουλος ἀναφέρει ὅτι τὸ θεωρητικὸν αὐτὸ φαίνεται νὰ ἦταν ἔτοιμο λίγο πρὶν τὸ 1816.*
2. **Χουρμουζίου Χαρτοφύλακος**, *Εἰσαγωγή εἰς τὸ Θεωρητικὸν καὶ πρακτικὸν τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Μουσικῆς* (1829), κριτικὴ ἔκδοσις Ἐμμανουήλ Στ. Γιαννόπουλου, Θεσσαλονίκη, 2002.
3. **Θεοδώρου Φωκαέως**, *Κρητὶς τοῦ Θεωρητικοῦ καὶ Πρακτικοῦ τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Μουσικῆς πρὸς χρῆσιν τῶν σπουδαζόντων αὐτήν*, ἐκδ. Θεσσαλονίκη 1912 (ἀπὸ τὴν β' ἔκδοσις τοῦ 1864. α' ἔκδοσις 1842), ἀνατύπ. Ἀθήνα 2005, Ὀμιλος Ἑλληνικῶν Τεχνῶν.
4. **Παναγιώτου Ἀγαθοκλέους**, *Θεωρητικὸν τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Μουσικῆς*, 1855, ἀνατύπ. ἐκδ. Ἐπέκτασις 2002.
5. **Κυριακοῦ Φιλοξένους τοῦ Ἐφεσιομάγνητος**, *Θεωρητικὸν Στοιχειώδες τῆς Μουσικῆς*, Κωνσταντινούπολις 1859 (ἀνατύπ. ἐκδ. Π. Πουρνάρα).
6. **Δημητρίου Ἐμμ. Νεραντζῆ**, *Συμβολὴ εἰς τὴν ἐρμηνείαν τοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ Μέλους*, Ἡράκλειον Κρήτης, 1997.
7. **Ἀβραάμ Χ. Εὐθυμιάδης**, *Μαθήματα Βυζαντινῆς Ἐκκλησιαστικῆς Μουσικῆς*, ἐκδ. Δ', Θεσσαλονίκη 1997.
8. **Δ. Γ. Παναγιωτόπουλου**, *Θεωρία καὶ Πράξις τῆς Βυζαντινῆς Ἐκκλησιαστικῆς Μουσικῆς*, ἔκδοσις 6η, Ἀθήναι 1997, "ΣΩΤΗΡ" (α' ἔκδοσις 1947, "ΖΩΗ").
9. **Ἰωάννου Δ. Μαργαζιώτη**, *Θεωρητικὸν Βυζαντινῆς Ἐκκλησιαστικῆς Μουσικῆς* (Ἀθήναι, χωρὶς ἡμερομηνία).
10. **Κωνσταντίνου Ψάχου**, *Περὶ τοῦ ρυθμοῦ ἐν τοῖς ᾠσμασι τῆς Ἐκκλησίας*, Παράρτημα Ἐκκλησιαστικῆς Ἀλήθειας, τεῦχος α', Κωνσταντινούπολις 1900.

* * *

Παρακαλοῦμε ἐπικοινωνῆστε γιὰ τυχόν σχόλια.

Ἀρχικό: 23/12/2002

Τρέχουσα (πρόχειρη) ἔκδοσις 0.3: 01/02/2006

ἀποθηκευμένες (pdf) ἔκδοσις: [0.1](#), [0.2](#)

panayiotis@analogion.net

